

Zoals vele achttiende eeuwse geleerden heeft Mann op zowat alle gebieden van geestes- en natuurwetenschappen gewerkt. Hij heeft zelfs jarenlang met het plan rondgelopen om een soort bibliografische encyclopedie van gans de menselijke kennis samen te stellen, maar hij heeft dit al te ambitieuze plan nooit kunnen verwezenlijken. Zijn kennis was zeer breed, maar ging niet altijd even diep, en was niet altijd origineel : hij is er wel eens van beschuldigd geworden gegevens aan andere auteurs te hebben ontleend zonder zijn bronnen te citeren.

Mann was priester, actief lid van een wetenschappelijke akademie, en „philosophe” in de achttiende eeuwse betekenis van het woord. Men hoeft zich dan ook niet te verwonderen over het feit dat hijzelf als zijn levenswerk beschouwde een publikatie die wou aantonen dat godsdienst, filosofie en wetenschap elkaar niet tegenspreken. Dit werk, de *Principes Métaphysiques des Êtres et des Connaissances*, waaraan hij veertig jaar gewerkt heeft, verscheen slechts twee jaar voor zijn dood ⁴.

Verder heeft hij onder meer werken gepubliceerd over godsdienst, geschiedenis (meer bepaald van Brussel) ⁵, natuurkunde, wiskunde (waaronder een werk over maten en gewichten) ⁶, naast schoolboeken over moraal, natuurwetenschappen en landbouw. De vijf delen *Mémoires* die de Theresiaanse Akademie tussen 1777 en 1788 uitgegeven heeft bevatten talrijke studies van de hand van Mann, over de meest uiteenlopende onderwerpen. Nadat hij sekretaris geworden was, durfde hij zelfs wel eens een zelfde verhandeling voor de tweede keer laten publiceren !

Mann heeft ook talrijke onuitgegeven handschriften nagelaten, waarvan een groot deel zich thans in de Koninklijke Bibliotheek Albert I bevindt. Een der belangrijkste hiervan is een verzameling meteorologische waarnemingen ⁷, die hij in opdracht van de Akademie heeft verricht voor de Akademie van Mannheim. Deze liet tussen 1781 en 1792 op een dertigtal plaatsen over de ganse wereld weerkundige waarnemingen doen en stelde hiervoor instrumenten ter beschikking. In de Oostenrijkse Nederlanden werden deze waarnemingen verricht, eerst door Jean-Baptiste Chevalier, toenmalig bibliothekaris van de Koninklijke Bibliotheek, en later door Mann. Hoewel niet zeer nauwkeurig, zijn zij toch de eerste in ons land die op een zeker wetenschappelijk peil staan ⁸.

Daarnaast bezit de Koninklijke Bibliotheek nog verschillende exemplaren van een door Mann in opdracht van Starhemberg voor Jozef II gemaakte studie over de kanalen in de Zuidelijke Nederlanden ⁹, en een verzameling teksten bestemd voor deel 6 van de *Mémoires* van de Akademie ¹⁰. Deze studies getuigen van de

⁴ *Principes métaphysiques des êtres et des connaissances* (Wenen, 1807).

⁵ *Abrégé de l'histoire de Bruxelles* (Brussel, 1785, 3 dln).

⁶ *Mémoire sur les monnaies, poids et mesures* (Mémoires de l'Académie, 5 (1788), p. 233-316).

⁷ Koninklijke Bibliotheek. Hs. 20.402.

⁸ Een gedeelte ervan is uitgegeven geworden : cf. COLPAERT, *O.c.*, p. 54 & 59.

⁹ Koninklijke Bibliotheek. Hs. 14.253, 14.254, 16.221, II.1702, II.2126, II.2717.

zeer gevarieerde activiteiten en kontakten van de abbé : er maken onder meer deel van uit de *Considerations on Maritime Flanders*¹¹, geschreven voor de Britse diplomaat en geleerde Lord Elgin : het dagboek van een reis die Mann in gezelschap van de pauselijke nuntius Ignazio Busca gemaakt heeft door Frankrijk, Zwitserland en Duitsland¹² ; verder een op verzoek van Jozef II opgestelde verhandeling over de visvangst in de Adriatische Zee¹³ ; en tenslotte een studie over Nieuwpoort en zijn haven¹⁴. Mann heeft deze studie geschreven op verzoek van het stadsbestuur, waarmee hij, evenals met de plaatselijke bevolking, en hoewel hij geen Nederlands kende, steeds zeer goede betrekkingen onderhouden heeft. Zij is gedateerd van 22 januari 1777, maar moet reeds vroeger geschreven zijn, vermits burgemeester Frans Lodewijk De Brauwere reeds op 17 juli 1776 een brief aan de toenmalige prior gericht heeft om hem te bedanken voor de diensten die hij ermee bewezen had aan „cette pauvre ville et ce pauvre peuple”¹⁵. Mann heeft zijn studie in de Akademie voorgelezen op 23 december 1777, maar pas in 1788 werd voorgesteld ze uit te geven in deel 5 van de *Mémoires*. Zij werd toen echter vervangen door zijn *Mémoire sur les monnaies, poids et mesures*¹⁶. In 1793 tenslotte werd zij aangenomen voor publikatie in deel 6, dat door de oorlogsomstandigheden nooit verschenen is.

**

Mann begint zijn *Mémoire sur la ville et le port de Nieuport* met te wijzen op de slechte reputatie van de stad : „Cette ville, partout où elle est connue, a une assez mauvaise renommée, soit pour l'insalubrité de son atmosphère et de son climat, soit pour sa pauvreté”¹⁷. Het doel van zijn studie is de oorzaken van het ongezonde klimaat en de armoede na te gaan, en te zoeken naar middelen om er aan te verhelpen.

De faam van het stadje aan de IJzermonding moet echter zo slecht geweest zijn dat hij het nodig acht zich bij voorbaat tegen mogelijke kritiek te verdedigen, en te wijzen op zijn door „18 années de demeure fixe et constante dans cette ville”¹⁸ verworven competentie. Spijtig genoeg gaat hij verder met over de stad te zeggen : „Elle est située sur la rive occidentale de la rivière d'Iperlée”¹⁹.

¹¹ Hs. 20.379-400, f. 96r-97v.

¹² *Notes et observations recueillies pendant un voyage fait en France, en Suisse et en Allemagne*. Ibid., f. 303r-347r.

¹³ *Mémoire sur l'établissement d'une pêche nationale sur les côtes de la Carniole, de l'Istrie et de la Dalmatie autrichienne, d'après celle qui existe en Flandre*. Ibid., f. 110r-121v.

¹⁴ *Mémoire sur la ville et le port de Nieuport*. Ibid., f. 122r-143v.

¹⁵ Deze brief bevindt zich in een verzameling papieren van Mann op de Académie Royale de Belgique, die mij bereidwillig ter inzage gegeven werd door de heer Jean-Luc De Paep, wetenschappelijk attaché bij deze instelling.

¹⁶ Cf. supra, nota 6.

¹⁷ Koninklijke Bibliotheek. Hs. 20.379-400, f. 123r.

¹⁸ Ibid., f. 123v.

Dit pareltje van „kompetentie“ bevindt zich in het eerste deel van Mann's studie, dat handelt over de aardrijkskundige ligging, het bestuur en de geschiedenis van Nieuwpoort. Hierin spreekt hij onder meer over de reeds van 1448 daterende typische dambordvorm van het stratenplan, en wijst hij op het feit dat de stad op oude duinen gebouwd is, zodat ze over zeer zuiver drinkwater beschikt.

Hij gaat verder met een beschrijving van het weer. Dit was in die tijd zowat hetzelfde als nu : het kende overheersende westenwinden „d'une violence inconcevable“²⁰ en een mooie nazomer („L'arrière-saison est pour la plupart belle“)²¹, en was toen al even wisselvallig als nu : „La mutabilité des saisons dans tous les temps de l'année y est étonnante : on y passe subitement du beau à la pluie, du calme aux vents, du chaud au froid, et vice-versa, presque sans milieu, et également dans toutes les saisons de l'année ; en sorte qu'il est impossible de donner la-dessus aucune espèce de règle générale“²². Het weer aan onze kust voorspellen schijnt ook nu nog zeer moeilijk te zijn : de onnauwkeurigheid van „Ukkel“ is er bijna spreekwoordelijk !

De natuurlijke klimatologische omstandigheden van Nieuwpoort waren dus niet van aard om wat Mann noemt „les maladies endémiques de cette ville“²³ te veroorzaken. Wat dat wel deed was volgens hem de stank en de slechte lucht waardoor de stad verpest werd, en die veroorzaakt werd door het slijk in de haven, de stadgrachten en de sloten in de polders. De koortsen die te Nieuwpoort heersten schijnen dus een vorm geweest te zijn van wat men in Italië eveneens „slechte lucht“ (malaria) noemde. Het zou nog meer dan een eeuw duren voor men ontdekte dat niet de stank, maar de muggen de ziekte overbrachten.

Aan de IJzermonding werd het besmettingsgevaar nog vergroot door de gevolgen van de telkens opnieuw voorkomende inundaties. Tot overmaat van ramp werden deze steeds doorgevoerd tijdens de warmste tijd van het jaar : de zomer was immers het veldtochtseizoen bij uitstek. De gevolgen voor de stad waren katastrofaal : „C'est de la que cette ville est devenue, après ces époques, une espèce d'hôpital, tous les habitants se ressentant plus ou moins, pendant plusieurs années après, des pernicieux effets laissés par ces inondations d'eaux salées : effets qui se rendent visibles et frappants dans les visages blêmes et jaunâtres des habitants aussi bien que dans les maladies très fréquentes“²⁴.

In die toestand was de laatste jaren wel enige verbetering gekomen : sinds de inundatie van 1745, tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog, was de omgeving van de stad niet meer onder water gezet. Ook werd het water in de stadsgrachten regelmatig ververscht en was er gezorgd voor een betere afwatering van de polders. Mann dringt er op aan dat op deze weg moet doorgegaan worden : volgens

²⁰ Ibid., f. 128r.

²¹ Ibid., f. 127v.

²² Ibid., f. 127v.

²³ Ibid., f. 128r.

hem moet het water van de stadsgrachten wekelijks ververscht worden en moeten de haven, de kanalen en de afwateringssloten grondig gereinigd worden. Als verdere middelen om de ziekten te bestrijden beveelt hij nog aan het vermijden van 's zomers de waterlopen voor werken droog te leggen, en het bevorderen van de welvaart.

Met die welvaart was het op het einde van de 18de eeuw zeer treurig gesteld : volgens Mann was de bevolking van Nieuwpoort sinds de 16de eeuw van 10.000 tot 2.500 gedaald. Het hoogste cijfer is waarschijnlijk overdreven, maar de achteruitgang blijkt toch uit de omvang van de vissersvloot : deze was van 80 op 20 sloepen teruggefallen. De oorzaak van dit verval was volgens hem te zoeken in de algemene teruggang van de ekonomie in de Zuidelijke Nederlanden gedurende de laatste eeuwen. De plaatselijke bevolking trof geen schuld : volgens de Engelse prior bezaten de Nieuwpoortenaars zowat alle kwaliteiten, met inbegrip van „un génie plus que médiocre pour les sciences et les arts”²⁵. Hij maakt van de gelegenheid gebruik om er op te wijzen dat er, dank zij zijn vrienden van het stadsbestuur, geen bedelarij voorkomt en dat „aucune maison d'une réputation tant soit peu suspecte n'y est tolérée”²⁶.

Om stad en haven weer tot welvaart te brengen beveelt Mann een aantal maatregelen aan : het kanaal dat tussen Sint-Joris en Nieuwpoort een arm van de IJzer afsnijdt (dit is de huidige IJzer ; de oude arm heet nu de Kreek van Nieuwendamme) moet uitgediept worden en er moet daar een spaarbekken uitgegraven worden. Verder moet het sluizensysteem verbeterd worden, om de kanalen naar Passendale en Veurne rechtstreeks met de haven in verbinding te stellen, en tenslotte moet tussen de stad en de zee een vlotkom aangelegd worden.

Door al deze werken zou de toestand van de waterwegen verbeterd en de visserij bevorderd worden. Daarnaast zouden ze ook de mogelijkheid scheppen om Nieuwpoort uit te bouwen tot een zeer goede oorlogshaven. Hiervoor beschikte de stad reeds over een aantal troeven : zij lag niet onmiddellijk aan de kust, en kon dus niet door een vijandelijke vloot beschoten worden, en ook de enkele bladzijden eerder zo vervloekte inundaties worden nu gebruikt als argument om te wijzen op de sterkte van de vesting. Volgens Mann valt een vergelijking met Duinkerken en Oostende dan ook gunstig voor Nieuwpoort uit, en hij besluit : „Quel autre port enfin de toute la côte depuis le détroit de Calais jusqu'à l'embouchure de l'Elbe offre tant d'avantages et de commodités réunies ensemble par son emplacement et son local, que le port de Nieuport ?”²⁷

*
**

Mann heeft in zijn studie over Nieuwpoort dus een poging gedaan om door wetenschappelijke studie en technische verbeteringen een sociaal-ekonomisch

²⁵ Ibid., f. 134r-134v.

probleem op te lossen. De Oostenrijkse regering schijnt zich voor zijn voorstellen geïnteresseerd te hebben : in 1781 heeft hij op haar verzoek een verkorte versie van zijn verhandeling opgesteld. Hierin heeft hij tussen haakjes zijn flater over de IJzer veranderd in „la rivière d'Isère, quelquefois mais plus improprement nommée l'Yperlée". Maatregelen heeft de regering echter niet getroffen, en het stuk is in de dossiers blijven steken. Thans bevindt het zich op het Algemeen Rijksarchief te Brussel ²⁸, en het werd in 1933 uitgegeven door Paul Harsin ²⁹.

**

Hoe is de situatie te Nieuwpoort nu geëvolueerd na de tijd van Mann ? De oorlogen van het einde van de 18de eeuw en de Franse bezetting hebben de stad natuurlijk geen goed gedaan, en tot het midden van de 19de eeuw schijnt er in de rampzalige toestand geen verandering gekomen te zijn. Immers, in 1856 bezocht de astronoom Jean-Charles Houzeau de stad, en in brieven aan zijn vader gebruikt hij bewoordingen die zo uit de pen van Mann gevloeid zouden kunnen zijn ³⁰. Hij klaagt zowel over de economische situatie – de visserij zat blijkbaar nog dieper in de put dan tachtig jaar vroeger – als over de gezondheidstoestand : „c'est un des endroits les plus malsains de nos côtes, qui ne sont guère saines" ³¹. Hij had echter niet dezelfde sympathie voor de stad en haar inwoners als de Engelse prior, want na zijn vertrek schrijft hij : „Je suis enfin sorti de cet horrible trou de Nieuport".

Gelukkig is korte tijd na het bezoek van Houzeau de toestand langzamerhand beginnen verbeteren ³². Een eerste stap in de goede richting was het schrappen van de stad als vesting : de stadsgrachten, volgens Mann een van de voornaamste oorzaken van de heersende koorts, werden gedempt. Rond 1875, zowat honderd jaar na zijn studie, werd begonnen met de door hem aanbevolen verbetering van het sluizensysteem, en een tiental jaren later werd er tussen de haven en de zee de eveneens door hem gewenste vlotkom gegraven. Door deze maatregelen en door de inwijking van een aantal vissers uit meer westelijk gelegen kustplaatsen kwam rond de eeuwwisseling de visserij weer tot bloei. Toen waren ook reeds de grondslagen gelegd voor een nieuwe bron van welvaart, namelijk het toerisme : rond 1865 werd begonnen met de aanleg van Nieuwpoort-Bad.

Deze heropbloei werd onderbroken door de Eerste Wereldoorlog : de stad werd volledig verwoest en de omgeving werd opnieuw onder water gezet. Door

²⁸ Brussel, Algemeen Rijksarchief, Handschriftenverzameling, 944.

²⁹ P. HARSIN, *Un économiste aux Pays-Bas au XVIIIe siècle. L'abbé Mann* (Annales de la Société Scientifique de Bruxelles, 53 (1933), Série D, p. 149-227).

³⁰ De brieven van Houzeau bevinden zich in het bezit van zijn familie, die het Nationaal Centrum voor de Geschiedenis van de Wetenschappen toelating verleend heeft er een uitgave van voor te bereiden. Ik dank hierbij mijn kollega, mevrouw Liliane Wellens-De Donder, die deze brieven voor mij heeft opgespeurd.

³¹ Brief van 13 mei 1856.

³² De toestand van de stad wordt ook vermeld door de heer Guido Demerre te

de vooruitgang op medisch gebied schijnt deze inundatie, evenmin als die van 1944, echter geen nadelige gevolgen voor de volksgezondheid gehad te hebben.

Tenslotte werden de laatste jaren nog enkele door Mann aanbevolen werken uitgevoerd : tussen Sint-Joris en Nieuwpoort werd een spaarbekken gegraven, en de door hem gedroomde grote haven werd – na twee eeuwen – toch werkelijkheid. De honderden zeilschepen die er liggen zijn echter gelukkig geen oorlogsbodems, maar plezierjachten.